

mândrim. Ne-a oferit și câteva studii de muzicologie, dintre care amintim analiza profundă dedicată **Simfoniei a 3-a** de Gheorghe Dumitrescu. Sunt convins că s-ar fi realizat și în această ramură a artei sonore, dacă ar fi insistat. Nu a fost de acord cu promovarea unor critici muzicali mediocri. În acest sens mi-a spus odată: "Critica muzicală o făceau cândva Andricu, Alessandrescu, Breazul, Brăiloiu; azi o practică prea mulți impostori!" O mențiune specială pentru fiica sa, Corina, care, îndrumată excelent de tatăl său, a devenit "prima vioară" a muzicii ușoare românești, putând fi socotită, pe drept cuvânt, o artistă lirică admirabilă cu vocația "teatrului total". Este cazul a pune în evidență și un aspect al esteticii lui Mircea Chiriac, legat de cuvintele lui: "Un creator trebuie judecat numai după valoarea operei sale".

Prin moartea lui Mircea Chiriac, muzica românească pierde un compozitor și un îndrumător de un înalt profesionalism, care a fost convins de rolul educator al lumii Euterpei. Multă dreptate a avut genialul Lucian Blaga, când susținea că orice am gândi despre clipă sau *fatum*, inima, cu bătăile ei, aplaudă existența umană!

Doru Popovici

ISTORIOGRAFIE

Ion Popescu-Pasărea, pedagog al muzicii bisericești ¹

Exprimarea unor judecăți de valoare asupra vieții muzicale în Biserica ortodoxă română, în secolul XX, fără recunoașterea meritelor personalității lui Ion Popescu-Pasărea, le face incomplete, goale de conținut, false, tendențioase și pătimășe.

Înțelegem prin viață muzicală religioasă în Biserica noastră, seria continuă de cântări care se practică la toate slujbele religioase, învățate și transmise din generație în generație, de la formele cele mai simple până la cele mai complexe. Ele au origine veche. S-au păstrat și îmbogățit, fără să li se altereze caracterul religios, dar au îmbrăcat forme melodice diferențiate în etapele pe care le-au parcurs, până să capete o formă adecvată limbii și spiritului românesc modern.

Acest proces de cristalizare românească a avut loc la începutul secolului XIX, continuând în tot acest secol și desăvârșindu-se în primele patru decenii ale secolului XX. Acest secol se sprijină pe secolul anterior, alcătuind un întreg unitar,

---

1 Cuvântare ținută la comemorarea a 50 de ani de la decesul Profesorului Ion Popescu-Pasărea, care a avut loc la Facultatea de Teologie din București, în ziua de 17 iunie 1993.

care parcurge etape mai lungi sau mai scurte de creștere, descreștere, culminație-decădere; fie altfel ca toate formele de cultură românească, în care se integrează și cântarea noastră bisericească.

Secolului XIX îi aparține opera de rumânizare a cântării bisericești, întreprinsă de Macarie Ieromonahul și Anton Pann. Amândoi se rup de sistemul de notație veche, acceptând noul sistem simplificat al lui Hrisant. Amândoi îndeplinesc opera de transcriere a cântărilor aduse în Țară de Dionisie Fotino. Amândoi se străduiesc din răspuțeri să tipărească lucrări de învățatură teoretică și practică a muzicii bisericești. Începutul l-a făcut Macarie Ieromonahul în anul 1823, când apar în tipografia călugărilor armeni din Viena: *Teoreticonul*, *Anastasimatarul* și *Irmologhionul*. Aceste trei opere îl definesc pe Macarie Ieromonahul ca prima mare personalitate care deschide o direcție nouă, un drum nou vieții muzicale în Biserica ortodoxă română. El aleargă apoi din mânăstire în mânăstire, începând cu cea de la Neamț, ca să răspândească opera sa de rumânire. Macarie marchează prima etapă de creștere a unei forme de viață muzicală în Biserica ortodoxă din cele două Principate Române.

Îi urmează Anton Pann. Cu același elan nestăvilit, preface în românește, în toate tipăriturile sale, de la *Noul Doxastar* la *Heruvico-Chinonicar* și până la *Noul Anastasimatar*, cântările publicate de Dionisie Fotino; alergând și el, în calitate de cântăreț, de la o biserică la alta, ajungând până în Scheiul Brașovului, să demonstreze forma nouă pe care a încercat s-o dea cântăreții bisericești.

Exemplul personal este incomplet. Abia în ultimii 12 ani de viață s-a convins că noua formă pe care trebuia s-o îmbrace viața muzicală bisericească română începe și se hotărăște în Seminarii și în școlile de cântăreți, desăvârșindu-se în biserică prin practicarea și trăirea ei. A acceptat, astfel, în anul 1842, să primească a fi profesor de psaltichie la Seminarul Central din București, care luase ființă cu șase ani mai înainte (1836). După primul an de funcționare se convinge că *Teoreticonul* lui Macarie Ieromonahul nu mai corespundea cerințelor învățământului muzical religios și atunci începe să redacteze, în formă euristică, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, tipărit în Tipografia sa din București în anul 1845. Cum arată și titlul, elevii nu mai aveau o carte succintă de 30 de pagini, însoțită de 6 planșe, ci o adevărată Gramatică a limbajului teoretic muzical religios de 222 pagini, precedate de o introducere de 40 de pagini. La finele cărții era adăugată o programă analitică eșalonată pe câte trei trimestre în 4 ani de studii, intitulată *Metodul* (p.211-222). Cartea s-a răspândit cu repeziciune aproape în toate mânăstirile din Muntenia și Oltenia.

Prin Anton Pann, viața muzicală bisericească parcurgea o nouă etapă ascendentă, superioară celei dominate de personalitatea lui Macarie Ieromonahul.

După decesul lui Anton Pann în anul 1854, elevii săi nu s-au putut ridica la nivelul talentului multilateral al profesorului lor. Aceștia, având mai puțin talent, au preluat, au prelucrat și chiar au modificat liniile melodice ale cântărilor învățate, respectând numai treptele de cadență ale fiecărui eh. Este o etapă de declin a cântării bisericești și a prestigiului ei. Nu este momentul să menționăm și alți factori care au contribuit, intenționat, la acest declin. Acesta s-a întins până la apariția

Legii instrucțiunii din 25 Noiembrie 1864 a Domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a ministrului său Nicolae Krețulescu.

În același an 1864 este însă numit la catedra de muzică bisericească de la Seminarul Central Ștefanache Popescu (n. în 1818), elev al lui Anton Pann între anii 1841-1844. Plin de talent componistic, bun interpret și stăruitor la catedră, a fost chemat în anul 1884 de Eforia Seminarului Nifon Mitropolitul să i se încredințeze și catedra de muzică bisericească, după moartea în acel an a lui Theodor Georgescu. Ștefanache Popescu a menținut treaz în conștiința elevilor, interesul pentru opera înaintașilor săi, Macarie Ieromonahul și Anton Pann. Abia după 20 de ani, învățământul cântărilor religioase din cele două Seminarii din București se afla sub îndrumarea aceleiași personalități.

Ștefanache Popescu are meritul de a fi descoperit printre elevii Seminarului Nifon Mitropolitul pe cel mai inteligent și talentat dintre aceștia, pe Ion Popescu-Pasărea, căruia i-a transmis o dragoste și un devotament nemărginit pentru muzica bisericească.

Tânărul diplomat al Seminarului Nifon Mitropolitul se convinsese încă din ultima decadă a sec.XIX, că nu trebuia să rămână numai la cultura de grad secundar pe care o dădeau Seminarile elevilor lor, chiar dacă aceasta era fundamentată pe studiul limbilor clasice și moderne, precum și al disciplinelor religioase și umaniste. Cel care avea să poarte torța luminării întregii vieți muzicale bisericești, trebuia să-și însușească o cultură de nivel universitar. Acest fapt îl înțelesese tânărul diplomat chiar de pe băncile Seminarului Nifon Mitropolitul, unde s-au perindat ca profesori nume ilustre ale învățământului universitar.

Tânărul Ion Popescu-Pasărea și-a desăvârșit mai întâi cultura muzicală profană în Conservator, între anii 1890-1893 cu Gheorghe Brătianu, - fostul său profesor de muzică vocală în Seminar, - la Teorie-solfegii și cu Eduard Wachmann la Armonie și Compoziție.

Pentru marea operă pedagogică pentru care se pregătea, avea nevoie să-și însușească o cultură umanistă atotcuprinzătoare, pe care și-a făurit-o obținând diploma de licență în drept și litere. Studiile de drept i-au sistematizat modurile de gândire și exprimare, iar cele de litere, pasiunea pentru limba și literatura română, și studiile pedagogico-filosofice.

Facultatea de filosofie și litere era dominată de două mari personalități ale culturii românești: *Titu Maiorescu* și *C-tin Dumitrescu-Iași*. De la primul și-a însușit *spiritul critic*, care îl va ajuta să diferențeze valorile de nonvalori din cântările bisericești, iar de la cel de al doilea și-a însușit o cultură pedagogică cu idei noi despre educație, pe care acesta și le însușise în timpul studiilor sale de doctorat la Berlin și Leipzig; și pe care le răspândea prin *Revista pedagogică din România*, înființată și condusă de el.

Disciplină în gândire și limbaj, spirit critic în deosebirea valorilor de nonvalori și precepte noi de pedagogie modernă sunt cele trei mari coordonate pe care și-a sprijinit întreaga activitate, de la început, tânărul Ion Popescu-Pasărea.

În anul 1893, Ștefanache Popescu îi încredințează fostului elev, tânărul de 22 de ani, Ion Popescu-Pasărea, catedrele de muzică bisericească de la cele două Seminarii: Central și Nifon Mitropolitul.

Câtă diferență: Ștefanache Popescu primea catedra de la Seminarul Central la vârsta de 46 de ani, iar pe cea de la Seminarul Nifon Mitropolitul la 60 de ani; pe când elevul său le primește la 22 de ani. Elevul i-a păstrat o deosebită venerație, recunoscându-i meritul de a-l fi determinat să renunțe la oricare altă profesiune, în care inteligența și cultura sa aleasă l-ar fi ridicat la ranguri înalte.

Învățământul muzical bisericesc în cele două Seminarii era reprezentat în anul 1893 de un tânăr frumos, cu voce frumoasă cu ambitus mare, cu vorbire aleasă, parc-ar fi susținut o pledoarie în fața unor înalte instituții juridice, cu ochi strălucitori care radiau un suflet ales, plin de bunătate.

Tânărul nostru profesor mai are norocul ca în același an 1893, să preia catedra de filosofie (alcătuită din: psihologie, pedagogie generală, istoria pedagogiei, metodică și didactică) de la Seminarul Nifon Mitropolitul, alături de fostul său profesor de la Universitate, C-tin Dumitrescu-Iași, care în cancelaria profesorală dezbătea studiile noi de educație publicate în *Revista pedagogică*. Tânărul profesor de muzică bisericească asculta noile prelegeri scurte ale fostului său profesor universitar.

Încă din primul an de profesorat, Ion Popescu-Pasărea constata că forma de exprimare euristică și limbajul *Bazului teoretic* al lui Anton Pann nu mai corespund etapei în care intrase învățământul românesc. Cel religios bisericesc nu se mai adresa unor tineri în deplină adolescență, vârstă la care se instruiseră și Ștefanache Popescu la Anton Pann, ci se adresa unor copii de 12-13 ani, absolvenți a 4 clase primare în orașe și a 5 clase primare la sate; învățământ care se îmbunătățise an de an prin legile emise de personalități ale culturii românești și conduseseră Ministerul instrucțiunii.

Ca urmare a acestei situații cu totul noi, tânărul profesor Ion Popescu-Pasărea se hotărăște să redacteze *Principii de muzică bisericească orientală*, care apar în anul 1897. Această carte de inițiere a elevilor în teoria și practica muzicii bisericești este primită cu entuziasm, datorită clarității ei.

Găsind ca necorespunzător felul de organizare a scârilor ehurilor prin 12, 9, 7 secții, preconizat de Macarie Ieromonahul, profesorul nostru fundamentează scările diatonice pe: *tonuri mari* (4 sferturi), *tonuri mici* (3 sferturi) și *tonuri mai mici* (2 sferturi), iar pe cele cromatice, pe tonurile de mai sus la care se adaugă cele de: 7, 6, 5, 1 sferturi de ton, fixate de Anton Pann.

Profesorul a păstrat intactă intonația specifică a scârilor modurilor bisericești, pentru că era convins că orice abatere de la această distribuire a treptelor alterează intonația specifică acestei muzici. Înălțimile treptelor scârilor ehurilor sunt urmate de *formulele de cadență* ale acestora, pe care profesorul le-a sistematizat ca niciunul din cei 4 mari înaintași ai săi. Formulele de cadență orânduite sistematic unele după altele diferențiază structura ehurilor. *A fost cea mai mare realizare pedagogică muzicală bisericească pentru instruirea elevilor în cântările religioase, netranscrise pe note bisericești, prevăzute numai cu texte în cărțile de cult.*

Principiile au apărut în mai multe ediții, răspândindu-se cu repeziciune în toate Seminariile și școlile de cântăreți din Vechiul Regat. Această carte a dat semnalul că învățământul cântărilor religioase parcurgea o nouă etapă, corespunzătoare epocii istorice românești.

Metodul lui Anton Pann nu mai corespundea nici el structurii învățământului ca și denumirile colecțiilor de cântări. Legând denumirea acestora de ordinea slujbelor religioase, profesorul nostru fixează denumirile: *Cântările Vecerniilor*, *Cântările Utreniilor*, *Podobiile celor 8 glasuri*, *Catavasier*, *Cântările Triodului*, *Penticostar*, *Liturgierul de strană* ș.a.; le eșalonează pe ani de studii, revenind an de an la lămuririle teoretice din *Principii* referitoare la cele 8 ehuri și la scările lor. Baza învățării cântărilor o formează Vecernierul și Utrenierul pe cele 8 ehuri. Odată însușite aceste cântări de bază ale învățământului muzical religios, celelalte cărți sunt învățate fără dificultăți; în afară de perioada de mutație a vocii, care dă de furcă multor elevi, însă pentru scurtă vreme.

Era o ordine în însușirea cunoștințelor și deprinderilor muzicale, încât astăzi, când privim cu 69 de ani în urmă, rămânem profund impresionați.

Dar ceea ce a fost tot așa de greu de realizat se referă la alegerea cântărilor pe care urmau să le conțină cărțile menționate mai sus, și cărora trebuia să li se asigure fixarea lor definitivă în conștiința celor 84 de serii de absolvenți de la cele două Seminarii, formând patrimoniul Bisericii ortodoxe române.

Procedeele profesorului a fost cât se poate de obiectiv. Însoțit de spiritul critic, a pus pe 4 coloane, într-o viziune sinoptică, aceeași cântare găsită la cei 4 mari înaintași ai săi, și din cele 4 variante a ales pe cea mai muzicală, care corespundea pretențiilor estetice ale începutului secolului XX, păstrând intacte toate cântările alese cu această metodă; completând cu compoziții noi, acolo unde nu existau. N-a șovăit să îndrepte greșeli de desfășurare a liniilor melodice, să restrângă lungirile inutile, să realizeze corespondența între accentele expresive ale melosului bisericesc cu cele silabice ale textelor, punând în fața elevilor săi melodiile cele mai frumoase și cele mai accesibile înțelegerii și posibilităților lor vocale de interpretare.

Această imensă selecționare, latură fundamentală a operei profesorului Ion Popescu-Pasărea, a fost realizată cu multă prețuire a valorii creațiilor celor 4 înaintași. Să nu cităm decât dedicația de pe contracoperta interioară a *Cântărilor Triodului* tipărit în anul 1903: *"Închin această lucrare Memoriei nemuritorilor Apostoli ai muzicii bisericești române, Macarie Ieromonahul, Anton Pann și Dimitriță Suceveanu, precum și venerabilului meu profesor D-I Ștefan Popescu, ca un tribut de recunoștință și admirație."* Numai așa se explică păstrarea în tot timpul vieții sale a corpuri întregi de cântări ca *Axioanele praznicare*, mărturii ale talentului creator al lui Macarie Ieromonahul, sau ca *Mărimurile* și *Polieleele* lui Dimitrie Suceveanu.

Nimeni altul n-ar fi fost în stare să aducă la îndeplinire această imensă operă de selecționare, valorificare și transmitere urmașilor, în afară de prof. Ion Popescu-Pasărea.

Acum este cazul să amintim alegerea profesorului nostru de la o biserică la alta din centrul Bucureștiului, angajându-se cântăreț de strană, verificând reacția poporului prezent în biserici, la cântările care urmau să completeze cărțile elevilor

săi. Profesorul, prin această practică de strană săptămânală, întreținea și uimitoarea sa memorie muzicală religioasă. Niciodată n-a fost văzut cântând în clasă cu cartea în mână. Toate cântările și tipicul lor erau interpretate din memoria lui muzicală.

La concursul de admitere în cele două Seminarii, profesorul nostru căuta la candidați: *voce frumoasă, exprimare clară a textului însoțitor și dovezi evidente de pasiune pentru cântare; însușiri ale unei noi concepții despre muzicalitate, ce urma să se dezvolte și desăvârșească în timpul studiilor seminariale.*

Fixarea auzului muzical al elevilor, specific muzicii bisericești, cu alte dispuneri ale treptelor în scările ehurilor, a fost o mare realizare a profesorului nostru. Dumnezeu îl înzestrase cu auz absolut, cu ajutorul căruia diferența cele mai infime distanțe dintre trepte. Acesta i-a fost cel mai prețios ajutor pentru educarea urechii muzicale a copiilor veniți din diferite părți ale Țării. Auzul muzical al acestora se uniformiza, se rafina. Vocea frumoasă a profesorului și felul de cântare au fost pentru mulți din elevii săi ispite de a-l imita. Pentru evidențierea purității intonației adăuga sunetele vioarei, pe coardele căreia alunecau degetele subțiri ale profesorului. Până în clasa VI n-a încetat, în momente de cântări dificile, să ceară o vioară, s-o acordeze la înălțime absolută de 435 vibrațiuni duble pe secundă și să însoțească intonarea elevilor cu execuția instrumentală; tonurile de la un sfert de ton până la cele mai mari, menționate mai înainte, să fie auzite cu precizie.² Era cea mai dificilă, dar cea mai importantă realizare de educație muzicală specific religioasă.

La finele secolului XIX a apărut în fruntea Ministerului instrucțiunii și cultelor, marele reformator al școlii românești, *Spiru Haret*, care, sub influența mentorului său, C-tin Dumitrescu-Iași, se hotărâște să ridice prin învățatură de carte, țărâtimea, cea mai numeroasă și mai reprezentativă clasă socială a neamului românesc. Spiru Haret adusese prin legi succesive, reforme fundamentale învățământului românesc. El a apelat la preoți și învățători să pornească la deștelenirea și cultivarea minții țărânimii române.

Profesorul Ion Popescu-Pasărea se alătură acestei mari mișcări culturale. Din concursurile de admitere în cele două Seminarii se convinsese că toți candidații, cu excepția fiilor de preoți, nu posedau o pregătire muzicală religioasă cât de puțină în cursul primar. Pentru îndreptarea acestei mari deficiențe, a stăruit să fie introdus în Legea învățământului primar art.27: *"Duminica și Sărbătorile elevii vor fi conduși la biserică de către învățătorul lor, pentru a asista la serviciul divin și a forma corul bisericesc."* Acest articol nu s-a clintit din cele 3 legi din anii: 1896, 1900, 1901.

Dar, mai înainte de a fi educați muzical religios copiii, trebuiau educați învățătorii. Profesorul Ion Popescu-Pasărea și-a asumat răspunderea ridicării

---

2 Nu știm unde a învățat vioara. Imita pe venerabilul său profesor, Ștefanache Popescu, "care niciodată nu sta pe catedră, ci cu vioara lui bătrână în mână, cânta printre elevi... (Preot Grigore Popescu, *Din trecutul Seminarului Nițon Mitropolitul din București*. Tipografia ziarului *Universul*, 1943, p.125.)

pregătirii muzicale religioase a învățătorilor. Pentru ei a tipărit în anul 1908: "*Cântările Sfintei Liturghii pe 3 voci, scrise pentru corurile sâtești după melodiile bisericești tradiționale*" și apoi în anul 1909 "*Cântările Sfintei Liturghii pe 2 voci*", - retipărită în anul 1930, - pentru organizarea de către învățători a corurilor bisericești cu elevii. Pentru aceste două tipăriri a fost sprijinit de "*nemuritorul Haret*", cum l-a denumit în prefața din anul 1909.

Nici în ultimii ani ai vieții n-a renunțat la idealurile care l-au călăuzit în tinerețe, de ridicare a neamului prin educația muzicală religioasă, publicând mica broșură pe o singură voce: "*Cântările Sfintei Liturghii întocmită pentru Școală și Popor de I.Popescu-Pasărea, G.Comana și G.Brezul*".³

Pentru idealul de care a fost călăuzit, în întreaga sa existență, de propășire a vieții muzicale religioase, de la copiii din școala primară până la învățătorii și preoții acestui neam, profesorul Ion Popescu-Pasărea merita pe deplin să fie recunoscut și denumit *pedagogul național al muzicii bisericești*, fiind trecut în istoria culturii religioase a neamului nostru.

La 9/10 Mai 1943 profesorul Ion Popescu-Pasărea a decedat. L-au prohodit preoții și cântăreții în Biserica Sf.Spiridon din Calea Șerban Vodă, fiind înmormântat în cimitirul Mănăstirii Pasărea.

După anul 1948 numele său a fost proscris și îndepărtat din toate tipăriturile ulterioare. Dacă ar fi trăit, ar fi pățimit și și-ar fi dat sfârșitul într-una din închisorile comuniste, în care a dispărut floarea intelectualității românești, care a întreținut conștiința de neam.

A fost senator liberal, respectat de toți marii oameni politici și de cultură ai vremii, care au făurit România Mare. Marele învățat Nicolae Iorga, pe când era Prim-ministru și Ministru al instrucțiunii publice, în anul 1932, l-a desemnat raportor la o lege de învățământ prezentată în Senatul României.

Ar trebui să-i acuzăm pe mulți, dar ne abținem deocamdată. Cel puțin acum, după plecarea în lumea dreptilor, să-i recunoaștem marea autoritate pe care a reprezentat-o în cântarea bisericească, alături de cei 4 mari înaintași ai săi, pe care i-a venerat.

Biserica ortodoxă română are datoria morală să repare această mare nedreptate și să restabilească autoritatea slujitorului ei devotat, marele pedagog național al muzicii bisericești, care a fost Ion Popescu-Pasărea.

Constantin A.Ionescu

---

3 În acești ani, după o jumătate de secol, când preoții n-au avut voie să intre în școli, trebuia retipărită această broșurică într-un milion de exemplare, pusă la dispoziția copiilor din clasele primare, în mod gratuit, iar profesorul de religie să-și întregească opera de reeducare religioasă prin cântările Sf.Liturghii.